

*Н.Ю. Вайцэховіч,
аспірант кафедры тэорыі і гісторыі
інфармацыйна-дакументных камунікацый
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
культуры і мастацтваў*

ВУЧЭБНАЯ КНІГА БЕЛАРУСІ Ў СІСТЭМЕ ВЫШЭЙШАЙ АДУКАЦЫІ

Сучасны этап эвалюцыйнага развіцця нацыянальнай сістэмы адукацыі, накіраваны на дасягненне рэальнай узаемасувязі ўсіх адукацыйных этапаў у жыцці чалавека, актыўнае ўкараненне новых метадаў і інавацыйных тэхналогій навучання, уступленне ў Балонскі працэс, прадугледжвае неабходнасць аптымізацыі сістэмы нацыянальных вучэбных выданняў. У «Дзяржаўнай праграме развіцця вышэйшай адукацыі на 2011–2015 гады» сярод важнейшых напрамкаў прадугледжваецца ўдасканаленне арганізацыйнага і метадычнага забеспячэння адукацыйнага працэсу, які ўключае выданне вучэбнай літаратуры, у тым ліку вучэбна-метадычных комплексаў.

Пры вызначэнні паняцця вучэбнай кнігі намі выяўлены наступныя сутнасныя яе прыкметы:

1) адлюстраванне ў змесце сістэмы прафесійных ведаў, спосабаў мысліцельнай і практычнай дзейнасці, каштоўнасна-матывацыйных кампанетаў па дысцыпліне, неабходных да вывучэння;

2) наяўнасць складніка, які забяспечвае перадачу зместу адукацыі ў логіцы заканамернасцей працэсу навучання і мадэлюе, такім чынам, адукацыйную дзейнасць навучэнцаў;

3) адпаведнасць мэтам і задачам сучаснай адукацыі на пэўным этапе / ўзроўні навучання.

Вучэбная кніга з'яўляецца адкрытай знакава-камунікатыўнай сістэмай, сутнасць якой выяўляецца ў перадачы навучэнцам сістэматызаваных і структураваных прафесійных ведаў, спосабаў мысліцельнай і практычнай дзейнасці, матывацыйна-каштоўнасных арыентацый у адпаведнасці з мэтамі і задачамі вучэбнай дысцыпліны. Вучэбная кніга мадэлюе вучэбны працэс, які забяспечвае перадачу зместу адукацыі праз некалькі асноўных ўзроўняў: веды; спосабы мысліцельнай і практычнай дзейнасці; спосабы творчага прымянення ведаў і творчай дзейнасці; спосабы бачання і ацэнкі (у любой паслядоўнасці). Такім чынам, вучэбная кніга з'яўляецца камунікатыўным пасрэднікам у адукацыйным

працэсе, забяспечваючы мэтанакіраваную каштоўнасна-рацыянальную камунікацыю паміж выкладчыкам (і/або аўтарам) і навучэнцам.

Як форма сацыяльнай рэальнасці вучэбная кніга аб'ектывіруецца ў сістэме канкрэтных вучэбных выданняў, як друкаваных, так і электронных.

Структурна вучэбная кніга ўключае пяць асноўных падсістэм: *дыдактычную* (кніга як навучальны сродак), *семантычную* (кніга як носьбіт зместу адукацыі), *семіятычную* (кніга як знакавая сістэма), *камунікатыўную* (кніга як сродак камунікацыі), *фармальную* (кніга як матэрыяльны аб'ект).

Існаванне сістэмы вучэбных выданняў накіравана перш за ўсё на фарміраванне, задавальненне і развіццё пазнавальнай і адукацыйнай патрэбнасці асобы. Такім чынам, вучэбная кніга, у адрозненне ад кніг мастацкіх або даведачных, мае выражаны прагматычны аспект, забяспечаны наяўнасцю дыдактычнай падсістэмы. Дадзены аспект становіцца для вучэбных выданняў асноўным, таму што яны накіраваны перш за ўсё на выкарыстанне іх у якасці навучальнага сродку. На прагматычным узроўні вучэбная кніга дыферэнцыруецца на тыпы і віды па канцэптuallyна-дыдактычнаму крытэрыю (тлумачальна-ілюстратыўная, праграмаваная, праблемная, кантэкстная, дыялогавая, модульная, камбінаваная); функцыянальнаму (вучэбна-тэарэтычная, вучэбна-практычная, вучэбна-метадычная, вучэбна-даведачная, вучэбна-наглядная); па арганізацыі вучэбнай інфармацыі (кнігі лінейнага і нелінейнага выгляду, якія, у сваю чаргу, могуць быць модульнымі, гіпертэкставымі, змешанымі); па чытацкаму адрасу (вучэбныя кнігі для вучняў сярэдніх школ, студэнтаў вышэйшых устаноў адукацыі, навучэнцаў устаноў паслядыпломнай адукацыі і г.д.).

На семантычным узроўні вучэбная кніга тыпалагізуецца па прадметна-дысцыплінарнай прыкмеце (кнігі па гуманітарных, прыродазнаўчых, фізіка-матэматычных, прыкладных дысцыплінах, найдалей – по канкрэтных прадметах і дысцыплінах), і больш вузкая – па прыкмеце прадметнай вобласці. Перспектыўным відам з'яўляецца міждысцыплінарная (міжпрадметная) вучэбная кніга, якая аб'ядноўвае ў сваім змесце вучэбную інфармацыю па комплексу дысцыплін.

На семіятычным (знакавая сістэма) узроўні вылучаюцца тэкставыя, выяўленчыя, аўдыявізуальныя і мультымедычныя вучэбныя выданні.

Камунікатыўны ўзровень дазваляе тыпізаваць вучэбную кнігу як сродак зносін у адукацыйным асяроддзі. Характар ўзаемадзеяння з чытачом/карыстальнікам можа насіць трансляцыйны і інтэракцыйны (інтэрактыўны) характар. Спосаб камунікацыі, закладзены ў трансляцыйнай кнізе, носіць аднабаковы характар, адпаведны суб'ект-аб'ектнаму тыпу ўзаемадзеяння (чытач як аб'ект уздзеяння). У інтэракцыйнай вучэбнай кнізе рэалізуецца суб'ект-суб'ектны прынцып, пры якім суб'ект актыўны ў фарміраванні прасторы камунікацыі, і, такім чынам, камунікацыя «аўтар – чытач/карыстальнік» носіць двухбаковы характар.

На фармальным узроўні вылучаюцца тры асноўныя віды выданняў: друкаваныя (паліграфічныя), электронныя, якія, у сваю чаргу, дыферэнцыруюцца на падвіды (згодна з ДАСТ 7.83-2001 «Электронныя выданні. Асноўныя віды і выхадныя звесткі»), а таксама камбінаваныя, якія дазваляюць прадставіць у друкаваным выглядзе асноўную/інварыянтную інфармацыю, а варыятыўную і дадатковую частку (даведачныя, наглядныя, кантралюючыя блокі) рэалізаваць на кампакт-дыску.

Развіццё вучэбнай кнігі вызначаецца ўздзеяннем знешніх фактараў (сацыяльна-эканамічная сітуацыя, развіццё інфармацыйна-камунікатыўных тэхналогій, сацыяльна-культурны фактар) і ўнутраных, якія мэтанакіравана спрыяюць ўдасканаленню сістэмы вучэбных выданняў (тэндэнцыі развіцця сістэмы бесперапыннай адукацыі, развіццё беларускай навукі і практыкі, патрэбы ўдзельнікаў адукацыйнага працэсу, міжнародныя тэндэнцыі ў развіцці вучэбнай кнігі, развіццё кнігазнаўчых і педагагічных ведаў аб вучэбнай кнізе).

Паколькі сістэма вучэбных выданняў функцыянуе як кампанент макрасістэмы – бесперапыннай нацыянальнай адукацыі, то вядучымі для вучэбнай кнігі з'яўляюцца функцыі адукацыйнай сістэмы. На наш погляд, гэта трыадзінства навучальна-нагнэсалагічнай, навучальна-прагматычнай і навучальна-аксіялагічнай функцый. Дадзеныя асноўныя функцыі вучэбнай кнігі канкрэтызуюцца ў залежнасці ад узроўневых, гістарычных, галіновых і іншых асаблівасцей нацыянальнай адукацыі як адкрытай і актыўнай сістэмы.

1. Антонова, С. Г. Новое поколение учебной литературы : теоретические и методические предпосылки / С. Г. Антонова, Л. Г. Тюрина // Университетская книга. – 2000. – № 8. – С. 15–22.

2. *Большакова, А.* Новый тип учебного пособия / А. Большакова // Высшее образование в России. – 2005. – № 2. – С. 185–186.

3. *Гречихин, А. А.* Вузовская учебная книга: типология, стандартизация, компьютеризация : учеб.-метод. пособие / А. А. Гречихин, Ю. Г. Древш. – М. : Логос, 2000. – 254 с.

4. *Далада, Е. В.* Учебная книга как система знания : К вопросу о критериях редакторской оценки / Е. В. Далада // Науч. книга. – 2001. – № 4. – С. 36–40.

5. *Листратенко, В. А.* Актуальные проблемы учебного книгоиздания в Республике Беларусь / В. А. Листратенко // Информационные технологии в образовании: материалы Респ. науч.-метод. конф. – Минск, 2004. – С. 6–13.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ